

Rocznik Kognitywistyczny

Rocznik Kognitywistyczny

tom III / 2009

Zespół redakcyjny

**Aleksander Pohl, Martyna Goc
Tomasz Konik, Marta Siedlecka**

Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego

Publikacja dofinansowana przez Uniwersytet Jagielloński ze środków Wydziału Filozoficznego, Wydziału Zarządzania i Komunikacji Społecznej oraz Rady Kół Naukowych, a także przez Fundację ACADEMICA działającą przy Akademii Górniczo-Hutniczej

RECENZENCI	prof. dr hab. Urszula M. Żegleń prof. dr hab. Edward Nęcka dr hab. Ewa Grabska, prof. UJ
PROJEKT OKŁADKI	Agnieszka Winciorek
GRAFIKA NA OKŁADCE	Wojciech Grabski

Książka, ani żaden jej fragment, nie może być przedrukowywana bez pisemnej zgody Wydawcy. W sprawie zezwoleń na przedruk należy zwracać się do Wydawnictwa Uniwersytetu Jagiellońskiego.

© Copyright by Aleksander Pohl, Martyna Goc, Tomasz Konik, Marta Siedlecka
& Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego
Wydanie I, Kraków 2010
All rights reserved

ISBN 978-83-233-2468-3

www.wuj.pl

Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego
Redakcja: ul. Michałowskiego 9/2, 31-126 Kraków
tel. 12-631-18-81, 12-631-18-82, tel./fax 12-631-18-83
Dystrybucja: tel. 12-631-01-97, tel./fax 12-631-01-98
tel. kom. 0506-006-674, e-mail: sprzedaz@wuj.pl
Konto: Pekao SA, nr 80 1240 4722 1111 0000 4856 3325

Spis treści

Od redakcji	7
PAWEŁ BALCERAK <i>O możliwości istnienia języka uniwersalnego w kontekście poglądów Kazimierza Ajdukiewicza i Anny Wierzbickiej</i>	9
BARBARA BRZEZICKA <i>Czy mówimy o tym samym? Analiza porównawcza pojęcia „umysł” w wybranych językach europejskich</i>	17
DARIA CHMIELNICKA <i>Teoretyczne i metodologiczne aspekty badania obrazu językowego w poezji</i>	27
KAROLINA CHODOROWSKA <i>Czy syntaksa dwóch języków może mieć wspólną reprezentację umysłową? Międzyjęzykowy priming syntaktyczny</i>	35
RAFAŁ CIOK <i>Przyczynowa teoria nazw Michaela Devitta</i>	43
KAJETANA FIDLER <i>Synestezja a ewolucja języka. Teoria Ramachandrana w sporze o naturalną/konwencjonalną motywację znaczenia i pochodzenie języka</i>	51
LESZEK GAJECKI, RYSZARD TADEUSIEWICZ <i>Modelowanie języka polskiego z wykorzystaniem gramatyki struktur frazowych</i>	59
SZYMON GAJEK <i>Modelowanie roślin przy użyciu języków formalnych</i>	69
MAJA KITTEL <i>Po co emocjom język?</i>	77
ANNA KUZIO <i>Kognitywne uwarunkowania procesu komunikacji werbalnej. Analiza ramek kognitywnych na przykładzie wybranych debat politycznych</i>	85

KRZYSZTOF KLUZA <i>Czy kiedyś każdy myślący człowiek będzie mógł tworzyć aplikacje komputerowe?</i>	93
ANNA MARZECOWĄ, DARIUSZ ASANOWICZ <i>Czego chcieliśmy się dowiedzieć o funkcjonowaniu dwujęzycznego umysłu, ale o co dotychczas nie potrafiliśmy zapytać</i>	101
PIOTR PODLIPNIAK <i>Czy istnieje odrębność przetwarzania „muzycznych” aspektów mowy?</i>	109
ALEKSANDER POHL <i>Automatyczna analiza składniowa haseł w słowniku dwujęzycznym</i>	117
ELŻBIETA SALA <i>Komunikacja międzygatunkowa w badaniach z zakresu porównawczej psychologii kognitywnej</i>	125
JUSTYNA SARZYŃSKA <i>Język intuicji. Rola języka w procesach pamięciowych i intuicyjnych</i>	133
JADWIGA SITNICKA <i>Spektakl mowy</i>	139
EMILIA STAŃCZYK-WOŁOWIEC <i>Język naturalny jako pomost między danymi cyfrowymi maszyny a rozumieniem człowieka</i>	145
JOANNA SZULIŃSKA <i>Jak odróżnić presupozycję od implikatury?</i>	151
MICHAŁ ZAWIDZKI <i>Czy język naturalny ma strukturę logiczną?</i>	161

Od redakcji

Prezentujemy Państwu trzeci tom Rocznika Kognitywistycznego. Składają się na niego teksty referatów wygłoszonych podczas III Krakowskiej Konferencji Kognitywistycznej „Język odnaleziony”, która odbyła się w Krakowie w dniach 13–15 marca 2009 roku.

Publikacja ta ukazuje się dzięki wsparciu finansowemu Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz Fundacji ACADEMICA działającej przy Akademii Górniczo-Hutniczej.

Dedykujemy ją zmarłemu w zeszłym roku prof. Jerzemu Perzanowskiemu z Instytutu Filozofii UJ, który przez wiele lat inspirował nas do prowadzenia badań w obrębie szeroko rozumianej kognitywistyki oraz był opiekunem naukowym tej konferencji.

O możliwości istnienia języka uniwersalnego w kontekście poglądów Kazimierza Ajdukiewicza i Anny Wierzbickiej

Wstęp

Aby odpowiedzieć na pytanie o możliwość istnienia języka uniwersalnego, w pierwszej kolejności trzeba ustalić, czym on jest. W historii badań nad językiem pojęcie to bywało różnie rozumiane. Badania wielu autorów wskazują, że bywa ono używane zarówno w odniesieniu do sztucznego języka o konkretnych własnościach, jak i elementów uniwersalnych w już istniejących językach naturalnych. Można spróbować usystematyzować różne ujęcia języka uniwersalnego w następujący sposób [Eco 2002, s. 12]:

1. Próby odnalezienia lub rekonstrukcji pierwotnego języka historycznego. Jako przykład takiego języka można wymienić hebrajski, od którego, zdaniem Guillaume Postela, swój początek wzięły inne języki.
2. Próba stworzenia języka sztucznego lub adaptacja języka naturalnego o pewnych cechach, takich jak prostota jego uczenia się czy szczególnie trafność w opisie świata. Będą się tu zaliczać zarówno filozoficzne języki aprioryczne, takie jak projekt Leibniza, jak i międzynarodowe języki pomocnicze, np. esperanto.
3. Próba stworzenia języka magicznego, pozwalającego odkrywać prawdę lub wyrażać mistyczne tajemnice. Przykładem może tu być stworzony przez Raymonda Lullę język *Ars Magna*, mający służyć do nawracania niewiernych.

Kazimierz Ajdukiewicz w swojej krytyce dotyka problemu języka uniwersalnego w rozumieniu 1 i 2. Rozumienie 3 jest współcześnie interesujące najprawdopodobniej jedynie jako ciekawostka historyczna. Dla autora niniejszej pracy najbardziej obecnie intrygującym projektem jest przedsięwzięcie Anny Wierzbickiej [1991, 1997, 1999, 2006], które stanowi pewną wariację na temat punktu 2. Ujęcie to ma bowiem cechy apriorycznego języka filozoficznego, nie jest jednak sztucznym tworem. Poniżej zostanie podjęta próba wykazania, że nie tylko taki język może istnieć na gruncie semantyki Kazimierza Ajdukiewicza [2006], lecz także że koncepcja ta ma interesujące walory eksplanacyjne.

Stanowisko Ajdukiewicza

Argumentacja Kazimierza Ajdukiewicza przeciwko możliwości istnienia języka uniwersalnego przedstawia się następująco: założmy istnienie spójnego i otwartego języka J1 zawierającego obszar znaczeniowy Z1. Klasa znaczeń tego języka powoduje konieczność uznania zdania S. Chcąc uniknąć tej konieczności, przechodzimy z obszaru języka J1 do języka J2, zawierającego obszar znaczeniowy Z2, który nie zawiera S. Przechodzimy zatem od jednego języka do innego, zasadniczo na ten pierwszy nieprzekładalnego [Ajdukiewicz 2006, s. 187]. Przekładalność Ajdukiewicz rozumie w następujący sposób: „Jeśli wyrażenie A ma w języku S to samo znaczenie, co wyrażenie A' w języku S', nazwiemy wyrażenie A przykładem A' z języka S' na język S” [Ajdukiewicz 2006, s. 164]. Taką przekładalność można formalnie zdefiniować w taki oto sposób:

$$[1] \text{Pr}(x, y) \equiv \forall_x \forall_y (f(x) = y)$$

Powstaje pytanie: czy konieczność uznania S nie pojawiłaby się ponownie, gdyby język J2 został odpowiednio rozszerzony? Taka możliwość oznaczałaby, że J2 jest po prostu wersją języka J1 o tej samej klasie znaczeń, ale z uboższą klasą wyrażen. Dla nas bardziej interesująca jest odpowiedź na pytanie, dlaczego autor uznał, że niemożliwe jest dodanie S do języka o klasie wyrażen nieprzekładalnej na klasę wyrażen języka, z którego S pochodzi. Konkluzja autora jest taka, że powstała w ten sposób nowa klasa wyrażen musiałaby być niespójna. Byłoby tak, gdyż powstałyby w ten sposób dwa podzbiory w obrębie klasy wyrażen wzajemnie na siebie nieprzekładalne. Oznacza to, że między wyrażeniami tych dwóch klas nie zachodzą żadne związki znaczeniowe. Spójność języka można formalnie przedstawić w następujący sposób:

$$[2] \text{Sp}(\alpha) \equiv \forall_{\alpha} \exists_{(x,y)} \wedge (x, y \in \alpha) \rightarrow [x \rightarrow y \vee y \rightarrow x \vee (x \rightarrow y \wedge y \rightarrow x)]$$

Język jest więc spójny, dopóki każde jego wyrażenie pozostaje w związku znaczeniowym z przynajmniej jednym innym wyrażeniem tego języka. Związek ten należy rozumieć na zasadzie wynikania w sensie logicznym. Na poparcie tej tezy można przytoczyć następujący fragment:

Do zakresu dyrektywy znaczeniowej podstawiania, odpowiadającej dyrektywie wnioskowania o tej nazwie, należałyby wszystkie pary zdań, które by zawierały na pierwszym miejscu formułę „p → p”, a na drugim zdanie postaci „A → A”, gdzie „A” jest dowolnym zdaniem. Jeśli w języku obowiązuje taka dyrektywa, to wszystkie zdania mogące występować na miejscu „A” są bezpośrednio związane znaczeniowo z formułą „p → p”, pośrednio zaś pomiędzy sobą [Ajdukiewicz 2006, s. 187].

Na tej podstawie Ajdukiewicz odrzuca również możliwość istnienia trzeciego szerszego języka, którego dwa poprzednie miałyby być częścią, tak zwanego języka uniwersalnego. Język taki musiałby być, zdaniem Ajdukiewicza, niespójny, ponieważ zawierałby dwie nieprzekładalne klasy wyrażen, odpowiadające Z1 i Z2, co łamałoby

zasadę istnienia związków znaczeniowych między wyrażeniami. Przyjrzyjmy się teraz, czy ta konsekwencja jest konieczna.

Czy rzeczywiście niemożliwe jest, aby istniał taki język, na który przekładalne są J1 i J2, gdy jednocześnie są nieprzekładalne na siebie? Niech ów trzeci język będzie oznaczony przez U. Przyjmijmy powyższe definicje przekładu i spójności oraz rozumienie związków znaczeniowych jako wynikania. Jako model języka wykorzystajmy aksjomatyczną postać rachunku zdań.

Niech J1 reprezentuje system aksjomatyczny A1, J2 – system aksjomatyczny A2, a S będzie reprezentowane przez twierdzenie T rachunku aksjomatów możliwe do wyprowadzenia z aksjomatów A1, jednak nie dające się wyprowadzić z aksjomatów A2. Oczywiście jest, że oba te systemy są niezupełne, jednakże języki w rozumieniu Ajdukiewicza również są w oczywisty sposób niezupełne. Można sobie wyobrazić trzeci zestaw aksjomatów A3, które pozwalają na wyprowadzenie zarówno T, jak i wszystkich tez systemu A2. Nie można jednocześnie powiedzieć, że A3 jest niespójne, gdyż wszystkie wyrażenia tego systemu są ze sobą powiązane znaczeniowo na sposób, o którym pisze Ajdukiewicz. Ponadto każde wyrażenia A1 i A2 znajdują w A3 co najmniej jedno wyrażenie, na które mogą zostać przetłumaczone. Jednocześnie A1 i A2 nie są przekładalne na siebie, nie można bowiem w A2 uzyskać T.

A3 jest więc uniwersalne względem A1 i A2. Formalnie warunki takiej uniwersalności można przedstawić w następujący sposób:

$$[3] \quad U_n \equiv \forall_x \forall_y \exists_u [f(x) = u \wedge f(y) = u \wedge \neg (f(x) = y \wedge f(y) = x)]$$

Ajdukiewicz odrzuca jednak taką uniwersalność, powodem czego wydaje się sposób rozumienia kategorii przekładu. Być może przekonanie o niespójności języka, na który można przełożyć wyrażenia dwóch nieprzekładalnych na siebie języków, wynika ze zbyt ostrego kryterium przekładalności. Można się zastanawiać, czy problem ten dalej by zachodził, gdyby przekład nie był rozumiany jako relacja jedno-jednoznaczego przyporządkowania dwóch wyrażen ze względu na znaczenie. Być może należy dopuścić taką możliwość, że niektóre koncepty zewnętrznego języka są tak zbudowane, iż samodzielnie nie odpowiada im żadne wyrażenie naszego języka, ale można oddać znaczenie tego wyrażenia poprzez całą strukturę wyrażen. Spróbujmy teraz zastanowić się, czy takie rozumienie przekładu, jakie prezentuje Ajdukiewicz, jest do utrzymania.

Przekład a interpretacja

Rozumienie kategorii przekładu przez Ajdukiewicza przywodzi na myśl analogię z podejściem, jakie prezentuje Donald Davidson [1991] w artykule *O schemacie pojęciowym*. Zakłada on, że posiadanie języka jest powiązane z posiadaniem systemu konceptualnego, a języki są na siebie wzajemnie przekładalne, jeśli należą do tego samego schematu konceptualnego. Podobnie jest u Ajdukiewicza: języki będą przekładalne tylko o tyle, o ile będą dzielić ze sobą dyrektywy znaczeniowe. Ponadto Davidson wyraża przekonanie, że coś może zostać nazwane językiem wtedy i tylko wtedy, gdy jest przekładalne na nasz język [Davidson 1991, s. 283]. Jednocześnie nie dostrze-

- Maciaszek J. (2003). *Znaki logiczne. Granice logiki oraz logiczność teorii i relacji wynikania*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Makinson D. (2008). *Od logiki klasycznej do niemonotonicznej*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika (tłum. T. Jarmużek).
- Nowaczyk A. (1999). *Gramatyka i prawda*. Warszawa: Biblioteka Myśli Semiotycznej.
- Quine W.V.O. (1977). *Filozofia logiki*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN (tłum. H. Mortimer).
- Quine W.V.O. (1999). *Słowo i przedmiot*. Warszawa: Fundacja Aletheia (tłum. C. Cieśliński).
- Quine W.V.O. (2000). *Z punktu widzenia logiki*. Warszawa: Fundacja Aletheia (tłum. B. Stanosz).
- Reichenbach H. (1947). *Introduction to symbolic logic*. New York: MacMillan.

REDAKTOR

Robert Mitoraj

KOREKTA

Ewa Kosiba

SKŁAD I ŁAMANIE

Katarzyna Mróz

Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego
Redakcja: ul. Michałowskiego 9/2, 31-126 Kraków
tel. 12-631-18-81, 12-631-18-82, tel./fax 12-631-18-83